(В степу)

Це було літом, любий читачу...

Сонце золоту пряжу пряло на Дніпрі, а в степу білими як молоко гречками меди пахли... Ні, ні, я розкажу тобі про мед, але обмину красу." Добре?

П’яно пахнуть меди, течуть річкою... Ах, знову про мед!

Знаєте, літом дикі качки вже спаровані й не грають табунами, як весною, на залізній гриві Дніпра... О ні, густий, сивий верболіз ховає гнізда качині далеко-далеко від людського ока, й ми, молоді анархісти, коли купалися, не бачили срібних крил качиних... А це — краса!

Ми слухали журливу саіу Дніпра, який полоскав наші ноги і плакав на білому піску: припаде, мов до грудей, до берега, задзвонить, і на камінцях бринять старечі сльози...

Дивувались: "Чудний Дніпро!"

А він засинів, напнувся до сонця й покотив золотою отарою в синє небо якусь дивну молитву; видзвонював її на камінцях, пестив хвилями, а далі поцілувався з вітром, злився над далеким бором із клаптями білих хмар і поплив залізний, як кована небесна дорога.

І плили слідом за ним чорними борами хмари білі, мов розірвані знамена сонця...

— Чудний Дніпро, правда?

Ми серйозно радилися: що нам Дніпро?!

— Льоп!

— Дніпро, хлопці, плаче...

Кость, наш головний отаман, глянув із презирством у бік Гордієнка, який сказав цю чудну думку, сплюнув сердито на хвилі Дніпра й додав:

— Там віршів декламувать не нужно. Понімаєте, товаришу поете? Ми — анархісти, так? Ідем сьогодні грабить пасіку, значить, бідні, а вірші — потім... після меду.

Він солідно закурив із махорки цигарку, весело оглянув товариство і ще раз задоволено, трохи насмішкувато протяг баском:

— Да, анархісти, хлопці... Анархія — ідея глибока, а в нас вона з предків сидить... Греція, ви не знаєте, а Василь Кононович знають... Хі-хі, він поет, псявіра, а меду хоче!..

Гордієнко засоромлено мовчав. Сьогодні він дав згоду йти вночі грабить пасіку, та його пекла ця згода, нервувала, але в голові стукали молоточки —"умова краща за гроші, а..."

Кость скінчив його думку:

— Один вечір до попівни не сходиш? Ех, баба ти, а не поет-революціонер! А ти понімаєш те, голубе, що з нею декласуєшся, га?

Кость од задоволення, що так глибоко зачепив думку, кинув у Дніпро плискуватий камінь, підвівся, набрав у жменю, як він казав, сонячної сили і востаннє поспитав Гордієнка:

— Як смеркне, прийдеш?

Гордієнко з ненавистю глянув у вічі Костя й рішуче, люто гукнув:

— Прийду. А ти — сволоч!

Кость засміявся:

— Нове поетичне слово? Ну, да це по суті не важно... Хлопці! — звернувся він до трьох загорілих парубчаків.— Пам’ятайте ж, як смеркне гарно — за млин, тільки зброю беріть, да перекажіть Андріяну й Сергію, харашо? А тепер дай спокій і розходьсь; не дєлай банди!.. Ха-ха-ха!

На хвилі впав тихий сміх. Кость косо глянув і поважно пішов одпихати в воду човна...

Це був міцний, жилавий студент-медик, кучанин. Гордієнко — артист і його повна протилежність. Кость — бойовий, отряхуватий вовк із глибокими очима, які засвічував, коли робив якесь серйозне діло... А серйозних діл у Костя було багато: був у гайдамаках, кермував невеличкою бандою "залізних людей", а в останні часи закохався в анархізм, сіяв його на селі, практикував, або, як він іноді сам казав: "Ріжу шкуру на нашому дядьку: чи прищепиться князь Кропоткін?!"

До того ж ніжно любив анатомію, трупи й жінок, але все це не разом...

Кость — залізний чоловік.

І коли його пристрасні, товсті губи тремтіли від злого сміху,— це було тоді, як Кость дивився на поетичну гривку Гордієнка, шовкову й ніжну, мов сон-трава, а на висках артиста поп’явся молодий соромливий пушок, вухо слухало "Велику сагу Дніпра",— о, тоді залізна душа Костя сміялася!

Він просто казав:

— Ти, брат, придивись тільки: чайка черкнулася крилом об хвилю... штука, а?

— О, о, бачиш: срібний карась черевом до сонця перевернувся, видко, на негоду!..

Гордієнко лютував; справді, ця груба, залізна душа знала красу, але через те, що вона знала її, Гордієнко ненавидів Костя, а сам на сам молився йому, робив його рухи, мислив його думкою, й ненависть до багатих — це була ненависть Костя...

... Сіли в човен, весла на сонці засміялися, хтось кинув на краплини матюха, і поплили в сиві лози...

Гордієнко довго дивився на червінці, розвішані сонцем на шелюзі, піймав десь далеко оком срібне крило чайки, посміхнувся криво і приніс цю посмішку аж на берег.

Не втерпів і поспитав Костя:

— Кажеш, анархісти?..

Кость здивовано кинув очима:

— Да-да... Совершенно правильно, поете, анархісти. Згадай Геродота...— і далі, за старою звичкою отамана, додав: — Розходьсь, хлопці, а смеркне гарно...

Він не скінчив думки, прив’язав ланцюгом човна, замкнув його, і сіра тінь весла поплила піском із Костем до села.

На крилі млина гасло сонце, коли Кость прийшов на умовлене місце й ліг плечима під обніжок, у спілому косистому вівсі, ждати хлопців.

Кругом було тихо, ніжно.

І тільки десь далеко бриніла заплакана пісня степу і цвіла в канавах, як думав Кость, гірким полином...

...Повертається якийсь дядечко із степу... Припав до розвори воза й сотає в пилюзі свою душу піснею:

Ой сіре утя та й на морі ночує,

Воно ж моє горенько чує...

А пісня в канавах полином цвіте.

Кость рішуче махнув рукою:

"Хай цвіте! Зарошені пісні — Гордієнкам... П’ятнадцять мільйонів поетів, десять — артистів, а решта сіють хліб і самі здихають із голоду!.. Хто писав: "треба оздоровити націю"? Ні, ми здорові. Нам треба залізних духом людей: скрізь, скрізь — залізні, залізнії

Костя давив коло пасика трохи кольт, він ніжно погладив його рукою, поклав до грудей і тихо засміявся словами:

"Залізні, загартовані... Кольтику, голубе, де залізні люди?.."

Він іще раз задоволено оглянув кольта, заспокоївся і, дикий, щасливий, приказуючи: "А є, є, кольте, такі люди!", почав крутити цигарку.

Зацвіла синім вогником сірника вусата овесина, і йому якось підсвідомо, без волі, пригадався куплет:

Спічкі швєдскіє,

Головки совєтскіє,

П’ять минут — вонь,

А потом — огонь!..

— Вогонь?!

Язики вогню почали слатися за димом Костевої цигарки, писати якісь криваво-чорні літери на гречці, і вималювалась над млином сіра, страшна, давно забута "чортова ніч" бою...

"Фу, ідіот! На Гордієнкову лінію з’їхав?! Ще вірші, чого доброго, почну писать. Слухай, Костю, помацай себе за голову — гаряча чи ні?"

Останні слова він проказав упівголоса, сам до себе, пригадав щось про психічну ненормальність, але знову свідомо повернув свою думку, як плуга волами, в торішню борозну — до вогню і п’яної осені, коли була "чортова ніч"...

— Кольтику, хто був перший?

На крилі млина замайоріла сіра маленька постать червоноармійця: косий трикутний лоб і заскалене, мов котяче" око...

А-а...

Так, це око погасло в Дубовому Вивозі... А він, сірий" затурканий, сіпав миршаві конячки, лаявся до "божої канцелярії", а коли посеред дороги побачив Костя, зрадів і почав із усієї сили гукати:

— Товаріщ, кудась-то, радной, наші уєхалі, а? Я с кухней, знаєш...

Його оченята креснули на Костя, затремтіло на губах слово "товаріщ", і Кость перший раз побачив у чужих очах жах смерті.

— Я, дядька, мобілізований... с кухнєй, брат...

...Із рову вилетів отаман Чорт:

— Чого ти молишся до його? Роздягайсь... у бога твою мать...

Кость косо глянув на млин і додав до кольта:

— Ти, кольте, перший раз прострелив плече...

...Чорна смуга крила лягла тінню на траву, й без сорочки,

голий, простягся, добитий прикладом, сірий чоловік кухні...

Це був вечір "чортової ночі".

...А коли ніч розпустила сині поділки над степом, кіннота Чорта базар руйнувала...

Повстання.

Дубовий Вивіз засірів шинелями повстанців і простягся правцем до Гострої Могили...

— Оно, оно, гляньте на крило млина.

— Чорна тінь кавалерійського коня хрестом на Стугні стала.

— Дивіться, дивіться!

Зелений бір поклонився до землі, і п’яні залізні гукнули:

Та й підемо, панове-молодці,

У той лісок Лебедин...

Очі Костеві горіли: він рвав гречку і трусив її білим цвітом свої груди, обличчя, а сам був дикий, страшний, і тільки губи шептали: "Залізні... в лісок Лебедин..."

— Чорт, Чорт!

Це степами летіла Червона кавалерія, й цілували кулі коней диких, вони падали й давили своїм тілом переляканих на смерть кавалеристів, і крик останній летів до неба: "Чорт!"

Умирали...

Пшениця в Дубовому Вивозі як молодим косники подарувала, а спілий овес обгорнув своїми косами, як мила колись давно...

— Ай-ай!..

Хрипіло недобите людське тіло, корчилось, і руки заклякли на холодній землі.

Умирали.

...На колесі млина — Сруля Файзенберга дочка, Соня: коса зелену траву потолочила, руками закрила перса розрубані, і лють, і ненависть кров’ю запеклися до "залізних людей Чорта...

Кость якось із болем посміхнувся:

"Бяліка"[1] дала мені читать... Гм, подумаєш... Душа Ізраїлю..."

Вона казала:

— Костя, ви — анархісти духом, дикі, нестримані, мов половецькі коні, і... трошки поети... Романтики без грунту. Ха-ха-ха!..

...Виплив зелений човен і синій вечір на гриві Дніпра — замислені, тихо слухали сповідь Костя й посміхались, бо в лозах рибалки кресали дику пісню...

Повстання.

...Я кинув Бялика в розруйновану синагогу і підпалив... І тільки п’яний Чорт гукнув до мене:

— Гуготить, Костю?! — і полетів, розрізуючи чорною киреєю вітер, базаром до берега...

...Різали всіх; тільки Сошо сам Чорт погратись узяв...

Кость підвівся й, лютий, схвильований, узяв у праву руку кольта і крізь зуби процідив:

— Залізна сволоч була! А все-таки Чорта треба було застрелити, га? Ех, Соня, Соня!..

Він підвівся, розправив плечі, обперся ногою в обніжок, прицілився в синьооку вечірню зорю й вистрелив...

— Ех, Соня, Срня! — пронеслося тихо вітром.

— Ну й дурна, проклята душа: портить патрони!..

Кость кинувся. Його пальці тремтіли, здавлювали з болем револьвера, і тільки блискучі, радісні очі світились і вітали синій вечір...

Перед ним стояв Андріян.

— Ну, ходім скорєй, чого ти стреляєш, здурів? Добрий вечір!

Кость винувато посміхався і приказував:

— Невже добрий?..

Із рову злякано підбіг до хлопців Гордієнко, здивовано глянув на блідого, мов стіна, Костя, і всі мовчки побрели росистою гречкою на Козацьке до пасіки.

Коли хлопці вийшли на шлях, Андріян тричі свиснув, йому хтось тихо відгукнувся з пашні, і всі стали ждати.

Андріян винувато перехилив голову і, трохи підлизуючись, поспитав Костя:

— Сядем. Закуримо, підождемо Сергія, а тоді рушимо... Іде?..

Кость кивнув головою, обперся об вербу і ждав; Гордієнко схвильовано шморгав овес, сіяв його на дорогу й кидав у бік Костя злякані косячки, а Андріян діловито розказував йому, як він шукав Костя:

— Понімаєш, обійшов млин — нема, ах, ти душа! Я тихенько збіг над горбик до Купріяна — як вимерли. Ніде, брат, і не шубовкне... Я тоді обніжком, обніжком, коли як ужарить з кольта — приліг, чую голос

Костика: "Залізна сволоч!" Думаю, гатить кого, коли підбігаю, а він патрони портить... Ха-ха-ха!..

На шляху засіріли прудкі довгі тіні, простяглися маленьким ланцюжком і, похилені, мов колос, підходили підтюпцем до хлопців.

Хтось тихо клацнув затвором, кинув "під вербою", і — тупали...

Кость витяг револьвер і поспитав басом:

— Хто ходить?

— Свої...— в тон одказав Сергій.

Почали здоровкатись. Андріян гукнув до хлопців:

— Ой, дядьки! Нічної доби зустріти — зразу роздягнешся... Анархісти, правда, Костику?

Кость весело відказав:

— Да-а... Дядьки серйозні, нема де правди діти! Тільки до анархії яке діло такому звіреві, як ти? Ну, до діла: нас сім, так? А зброї — в мене кольтик — раз, Андріян...

Андріян перебив Костя й гаряче почав рахувати:

— Ти — кольт, у мене з Сергієм по одрєзу, у Курки — наган, два грузовики без оружія, а... Васильок — не знаю. От і всі.

Він іще раз заклопотано перелічив зброю й додав:

— Да, з таким оружієм загона можна розбить, а то...

Хлопці ждали слова Гордієнка і трохи ніяково поглядали на Костя. Гордієнко тихо промовив:

— У мене один одріз... От тільки рушниці в нас нема, це погано...

Андріян перебив його:

— Єрунда, харашо; три одрєзи, два револьвери — рушаємо!..

Кость поспитав діловито Сергія, скільки верстов до пасіки, чи є лозини для рамок, почув — "усе в порядку", тоді попідкачували колоші, закурили й рушили зарошеним шляхом у гречки: перед вів Курка...

Кость оглянувся на схвильованого, зажуреного Гордієнка, трохи припинився й ніжно, по-товариськи поспитав його:

— Що ти, брат, таку кирею чорну надів сьогодні на душу, а? Це ж добра воля: хочеш — іди, не хочеш — вернись...

Гордієнко:

— Я піду. Ти хочеш востаннє зачепити мою "міщанську душу", так? Ні, ні, не крути головою, бо це так. Ти думаєш, я боюся? Ні. Мене охоплює жах... Адже це все — абсурд, ненормальність, розумієш? Я не бачу тут ідеї, жодної ідеї, крім голого розбою.

Гордієнко іронічно посміхнувся й якось боляче говорив далі:

— Вона Андріянові з Сергієм ясна, але ти, Костю?.. Видумав: "анархісти", де тут хоч зародки анархії?..

Кость іскрився:

— Правильно, Васильок: ідея Андріянова ясна, бо він бачить мед тільки тоді, коли говіє в церкві... І лінія ясна: не взяли правом — візьмемо кулеюі Ет, покинем цю нудну філософію, Васильок! Ти скажи краще: дуже любить тебе Женя?..

Гордієнко з іронією зачепив Костя:

— Хіба "залізні люди" розуміють любов?

— Пир-х-х-х! Зай-зай, бий!

Кость гостро наказав: "Не стріляй!"

На два боки розчесалася кучерява гречка й затремтіла росою на спині зляканого зайця.

Хлопці засміялись, а Андріян тихо проказав:

— От, сволоч, дорогу перебіг, не харашо...

Всі мовчки брели гречками. Йшли помалу, прислухалися, й кожний, крім Костя, думав: "Стережуть, гади, а треба ж якось узяти..." Думали в’яло, тупо.

Один Кость давно рішив, як ограбити пасіку, спокійно ступав босою ногою на вогку землю й думав про красу степу, Соню... Любив він Соню, і жаль за нею — чорний жаль, туга.

Спить степ... Поклонилась на шляху верба.

Спить... Буйний чуб пашні поклав ніжно до землі, омив росою, привітав на добраніч колосом зорі й заснув.

Спить степ. Крізь сон до зір посміхається, хилить кучеряву голову до Дніпра й сонний живе, як причинний; десь пустив із розхристаних зелених грудей ключ молодих утят, сполохав зайця, перепілку сонну, мов попівну, обніжком перегнав, поставив на варті коло битого шляху сиві верби, покотив до нори жука грудку, закрив її, зашумів, заборсався під нашими ногами, як дитина спросоння, й заснув.

Тихий, чарівний...

Кость криво засміявся, заклав руку за пасок і якось кумедно поспитав Гордієнка:

— Залізні, кажеш, не мають любові? Правда, товаришу (він любив це слово, як пам’ять про смерть сірого чоловіка кухні). Не мають... Але нездужають на неї"* Любов залізних — біль.— Він похмурився: — Ет, вічна сентиментальність!

— Це примари степу, Костю!

Кость засвітив по-вовчому свої очі й різко, наказом кинув хлопцям:

— Скоро там, Курко, скобли з вуликами випливуть?

— Цей-сс-с...

Хижо прорізав повітря своїм голосом Сергій, і всі схвильовано спинилися.

Кость спокійно витяг револьвера.

На горбах манячили, як сотня солдатів, червоні вулики; виблискував проти місяця критий залізом курінь, коло нього курився вогонь, і тільки мріли через обніжок чорні тіні пасічників, і було чути тихий гомін.

Кость тихо наказав хлопцям:

— Лягай за обніжок... Треба розвідку, порадиться...

Всі мовчки лягли і ждали; праворуч Костя ліг Сергій, ліворуч — Андріян, і слухали, а він тихо, але рішуче почав:

— Сунься до нас, Васильок...

Гордієнко, блідий, переляканий, підліз черевом ближче і ждав: це була пасіка його дядька, дяка, і трьох багатих селян...

В голові Гордієнка стукало, як молоточками: "Уб'ють, а сором який для сім'ї — злодій, злодій... Кость же казав, степовчанська пасіка, а це ж наша... уб'ють... злодій, а Петренко?.."

У нього блискавкою зацвіла думка —"тікати назад, крикнути?"

...Однаково... Впала тихо краплина роси на стебло гречки, й Гордієнко рішив: "Що буде... треба до кінця..." Обтер без волі рукою піт на лобі і, важкий, увесь мокрий, ждав.

Кость знущався з нього далі:

— Тільки не пускать слини, хлопці...

Він пильно глянув на Гордієнка.

— Зараз я з Куркою полізу на розвідку, понімаєте? А план такий... Дай, Васильок, одріз Курці...

Гордієнко мовчки віддав.

"Не вірить..." — майнула в нього думка.

— ...План такий: розвідку — скільки їх, і тоді нальот: я, Андріян, Сергій і Курка... Коли я гукну з кольтом: "Бандіти здесь?!", хлопці вилетять, і Сергій скомандує баском: "Цеп, впірьод!" Да. Прискочимо до куреня: "Лягай!" Вони подумають, що це міліція облаву робить, перелякаються, а ні...

Він глянув у люті, гранітні очі Сергія й додав:

— На той бік! Ми — анархісти, хлопці... Да, забув: боже сохрани — паніка; гаси на мушку, а не тікай, бо... Тільки кому ж я кажу?!

Кость посміхнувся й тихо прошептів до Курки:

— Пішли!

Він іще раз оглянувся до Андріяна, наказав взять на мушку вогонь коло куреня, витяг револьвера і поповз черевом, мов зелений гад, гречкою.

Курка повз поруч із Костем: обидва дикі, страшні, як примари сонного степу...

Пасічники не спали. Вогонь дотлівав і кидав маленькі іскри, як скалки сумного сміху. Вони падали на постать пасічника Петренка, і його чорне засмажене обличчя на киреї було схоже на велику головешку, тільки під шиєю мінилось міддю тіло й долітав крізь сон тихий свист до хлопців... Він спав.

Кость серйозно боявся тільки Петренка: "Ціляє, проклята душа, здорово!"

Він приклав вухо до землі й заслухався... Дід Яків розказував напівсонному дякові про косовицю, й обидва косили очима сон...

— Незабаром на світ поблагословить... Да, так я не доказав вам, Павле Кириловичу, хіба тепер така косовиця, як раніш була? Пошкребе косою під сонцем, підкача колоші — й гайда покурювать: хай коситься!

— Харашо. Рушниця стоїть над Петренкам... Бачиш?— Кость іздавив очима на Курку.

— Бачу...

— А то було: чуть світ, не встигне небо зашаріться, встали рано, до зорі, коси поклепали! Оглянулись, а лугами сива роса вороніє: в ручку стали. Ай-яй-я! Махнеш косою — трава шумить, пирхне підкошений деркач, кров на косі, зелена смужка — слід у траві, а покойні батько було вперед: "Придавлюй п’ятку, а носком угору!"

— Поет...

Скривився Кость, посміхнувся, й тихо поповзли назад; тільки дід Яків захоплено оповідав далі:

— Та як задзвенять коси лугом, як зашумить під ними росиста трава...

Гордієнка підкидала тривога, як у гарячці, думки мережились і тяглись мізком, мов сірі линви... страшні стукали молоточки: "Уб’ють... Женю... Женю?.. Ах, чого я такий мізерний, чого я не Кость?!"

"Женю?.."

І застиг: думка залилась неначе розтопленою смолою.

На небі гасли світові зорі, кресала білий вогонь на сході зірниця, а поділки синьої ночі тремтіли, застелялись сизим туманом, і тільки над Дніпром била крилами ще ніч, як заспана птиця...

— Скоро світ... А-а?!

На Гордієнка наче хто сипнув гарячим приском; "скоро світ" — це слова Костя, далі, далі...

— Пам’ятайте ж, тихо і зразу: "Бандіти здєсь?!" Сергій, Андріян — за мною...

"Підуть чи ні? Коли б щось змінилось, якась дрібничка, а..."

Всі підтягли очкурі, поправили зброю й поповзли...

Андріян сіпнув за штани Гордієнка й пошепки додав:

— Да не бери легких вуликів... рямочні, понімаєш? — І поліз рачки доганяти передніх.

Вогонь коло куреня тільки жеврів, мигали золоті іскринки головешки, шкварчала тихо живиця, і точилась, як мед, сонна розмова діда Якова:

— Ум... мм... Копиця, Павле Кириловичу, пахуча-пахуча, а ти стомлений і чуєш, як шумить густа шелюга, ляскає вода в "Королі", і, повірите, ногу важко засунуть у сіно, так вітер і припадає; а під возом батько спросоння гукає: "Пором", тихо: "Подай поро-оомм!.." І хропе.

Тихо.

Хлопці ламали струнку кучеряву гречку й підлазили вже до куреня, коли чуткий дяк кинувся спросоння й поспитав діда:

— Що ви казали?..

— Замри! — впало залізне слово Костя.

Дід засміявся:

— Ви задрімали!.. Я кажу, як злодій, крадеться над вухом комар і гуде:

Чи ти спиш,

Чи ти спиш?..

Дяк насторожився слухати шелест гречки; але Кость рвонув рукою землі, підвівся, засвітив по-вовчому очі й, як звір, кинувся до куреня: вхопив рушницю й дико гукнув на весь степ:

— Бандіти здєсь?!

Дід затрусився і тремтячими губами проказав:

— Немає.

— Цеп, впірьод!

Це був гайдамацький голос Сергія, і всі чотири стали на варті; Кость робленим голосом наказав:

— Ложись ниць!

І коли помітив, що рука Петренка шукає рушницю, він сильно вдарив його прикладом по спині й повернув обличчям в попіл; переляканий Гордієнко прибіг до куреня, відкликав Костя й почав просити не бить...

Кость люто креснув на нього очима і з піною на губах прошепотів:

— Одійди від гріха, скажеш слово — вб’ю, як стерво!

Гордієнко ніколи не бачив таким Костя; йому здавалося, в очах Костя цвіла тепер блискавка ненависті... Він тихо відійшов, і розтоплена смола мізку намалювала перед ним тільки одне слово: "залізний".

Сонне крило ночі засивіло в тумані, простяглося зубцями на сході і ждало, коли погасне остання зоря...

Світало.

Десь недалеко в селах співали півні, і сонний степ трусив уже кошлатою заспаною головою над Дніпром: умивався до зорі...

Сергій мовчки накинув сіру шинелю на пасічників, клацнув над вухом у дяка затвором і додав:

— Хто встане — правцем стане!..

Пасічники лежали мовчки. Стогнав і трусився з ляку тільки Павло Кирилович, він чув, як тарготіли на правому боці його рямочні, налиті вщерть медом вулики,— чув і трусився, бо грубий, роблений голос Андріяна питав діда Якова:

— Дєд, мідянки нєт накачаной?..

Дід спокійно, з болем:

— Нема, братці, як перед богом...

— Одвьоз домой, што лі?..

Кость глянув косо на Андріяна, і той зразу замовк — треба було рушати; тоді він розрядив рушницю Петренка, наказав не вставати півгодини, й рушили втрьох у зарошену пашню доганяти хлопців.

Кость одбіг на горбок, у протилежний бік, куди пішли хлопці, і тричі вистрелив до пасіки; одрізок кинув пасмо вогню, рвонув іржу в дулі, загарчав і пустив першу кулю в покрівець старої дуплянки...

Із пасіки почулось люте:

— Ах ти, чортова кров!

Шарконув затвор, і куля поцілувала Костя в голінку лівої ноги; він упав і поповз гречкою, лишаючи криваву росу на її білому цвіті.

Сергій не встиг сказати слова, як переляканий Андріян догнав хлопців, промовив з жахом: "Кость убитий...", і побіг шляхом додому.

Кость спокійно наказав Сергієві перев’язати ногу, витяг револьвер і сказав:

— Значить, Андріян — стерво, а не анархіст!.. А ти, Сергію, все-таки не відходь од мене... Так, на всякий случай... Краще.

І толочив, плазуючи за Сергієм, пашню.

Коли побачив Гордієнка, спинився, не вірив, а далі своєю вічно кривою посмішкою проказав:

— А твоя, Васильок, любов, чи що там... залізна... Товариш ти мій!

Гордієнко взяв ніжно товариша за ноги, Сергій під голову, і понесли з невмитого степу...

По дорозі Кость спитав його:

— А де ж наші анархісти з медом?

Гордієнко засміявся й додав насмішкувато, з болем:

— Знов кажеш: "Анархісти!"

Кость іскривився:

— Анархісти... або залізні... як хочеш, Васильок... Грязь. Романтики без ґрунту.

Зашелестіли коноплі в березі, кований ніс човна виткнувся, й молоді анархісти побачили бліде, скривлене від болю обличчя отамана Костя.

1923

[1] Бялік Хаім-Нахман (1873—1934, Відень) — відомий єврейський поет, що писав староєврейською мовою.